Р Е Ц Е Н З И Я

от

проф. д-р Стефка СтефановаНаумова,
член на Научното жури на

Анна Димова Адамова,

докторант в Института за държавата и правото на БАН,

за придобиване на ОНС „доктор”

в научна област 3. Социални, стопански и правни науки, **Професионално направление:** 3.6 Право,**Научна специалност:** Конституционно право на РБългария

на тема:
ПРАВОТО НА ЖАЛБИ,
ПРЕДЛОЖЕНИЯ И ПЕТИЦИИ НА ГРАЖДАНИТЕ ДО ДЪРЖАВНИТЕ ОРГАНИ
(КОНСТИТУЦИОННОПРАВНИ И
ПРАВНО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ)

Със Заповед РД-09-17 от 26.01.2024г. на Директора на ИДП– БАН съм определена за член на Научното жури за защита на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“ на **Анна Димова Адамова** в научна област: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6: Право, Научна специалност: Конституционно право на РБългария

1. Информация за изпълнението на научните показатели

Посочените от **Анна Димова Адамова** индивидуални показатели (положени изпити и публикации по темата) отговарят ЗРАСРБ, както и на изискванията, определени от БАН за придобиване на ОНС „доктор”.

Както разработването на темата, така и приносите на авторката са изцяло авторски и няма данни за плагиатство.

2.Общо описание на дисертационния труд

Дисертационният труд е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, с Правилника за прилагането му, както и със специфичните изисквания на Правилника

на ИДП–БАН. В структурно отношение научното изследване е балансирано. Отделните глави съдържат по няколко параграфа, точки и подточки, означени с римски и арабски цифри, като на места е използвано и буквено означение. Авторефератът коректно и адекватно отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд.

Актуалност на изследването

Представеният дисертационен труд изследва в дълбочина основното право на гражданите на жалби, предложения и петиции до държавните органи, уредено в чл. 45 от Конституцията на Република България.

Актуалността и значимостта на труда са безспорни. **Актуалността** се определя от обстоятелството, че по темата липсват цялостни разработки. В българската правна доктрина правото по чл. 45 от КРБ е разгледано частично в няколко научни публикации, посветени на жалбите, предложенията и сигналите и засягащи предимно тяхната законодателна уредба. **Значимостта** на изследването се определя от това,че правото на петиции е от фундаментална важност за възникването и развитието на системата от основни права и в този смисъл самостоятелната му реализация е белег за нивото на зачитане на основните принципи на демократичното управление, основно място сред които заема пълноценнана връзка между управляващи и управлявани.

Предмет, задачи и методи на изследването

Основен предмет на представения дисертационен труд е очертаване параметрите на основното право на гражданите по чл. 45 от КРБ – правото на жалби, предложения и петиции до държавните органи. Основните задачи са насочени към изследването на :

1. Произхода и развитието на правото на петиции;
2. Връзката на правото на петиции със зараждането на конституционализма;
3. Правната природа и съдържанието на правото на петиции;
4. Субектите и адресатите на правото на петиции, заедно с техните функции и значение в обществото.

В дисертационния труд са използвани няколко метода– нормативният, формалнологическият, сравнителноправният и павно-социологическият.

Нормативният метод преобладава при авализа на правната уредба, отнасяща се до правото по чл. 45 от КРБ. Формалнологическият метод е използван за изследване на системата от правила, които съществуват за реализиране на правото по чл. 45 от КРБ. Допълнително те са контекстуализиранипри изясняване на проблемите за качеството на участниците в процесите по упражняване правото на петиции, на неговата ефективност и пр. Сравнителноправният метод е използван при идентифициране на общите за правото на петиции характеристики, свойства и функции. Правно-социологическият подход и използваните при него различни методи за изследване съществено допринасят за анализа на факторите, които оказват влияние върху реализирането и реалното разгръщане на потенциала на правото на петиции. Този метод е от особена важност в контекста на съвременния дискурс на правото на жалби, предложения и петиции до държавните органи, доколкото това право не може да остане затворено в нормативистко-догматична рамка.

Проследена е и практиката на Конституционния съд на Република България, имаща отношение към изследваната проблематика.

Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 212 страници, включително съдържание и списък на използваната литература. Направени са 252 бележки под линия. Изследването е сполучливо стуктурирано в четири раздела: I. Увод; II.Изложение (включващо шест глави, всяка с тематично структурирани заглавия, означени с арабски цифри и подзаглавия, също означени с арабски цифри); III. Заключение; IV. Библиография.

3. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата

В **Увода** докторантката обосновава избора на темата на дисертацията си, нейната актуалност и значимост. Дефинирани са предметът и обектът на изследването, неговата цел, която е разширена чрез формулиране на съответните задачи, както и дисертационната теза. Методите на изследването, приложени в изследването от авторката, напълно съответстват на изследователските намерения и спомагат за тяхната реализация.

Поставените цели и задачи са не само теоретически значими и актуални, но те са намерили и практико-приложни измерения, което дава възможност за непосредствена

проверка на теоретичните й изводи и обобщения. Безспорно достойнство на работата е, че тя не остава затворена в рамките на теоретичните конструкции, а паралелно с тях изследва практическата им реализация в българското общество най-вече на базата на съществуващата нормативната уредба по изследваната проблематика, а също така и в техния правно-социологически контекст.

Глава първа на изследването („ Възникване и развитие на правото на петиции") има историко - теоретичен характер. В нея е направен аналитичен обзор на класически и съвременни литературни източници. Сполучливо в тази част на изследването са дадени определенията и съдържателното значение на основни въвеждащи понятия – жалби, предложения и петиции. Проследено е зараждането на правото на петиции като писано право и неговите първоизточници от обичайното право.

Особено ценен е историческият преглед на развитието на правото на петиции като право гражданите да се обръщат с искания, жалби и предложения към компетентните органи. Специално внимание е отделено на спецификата на петициите, които са израз на онази пряка връзка между управлявани и управляващи, инициирана от управляваните, която се осъществява в обществата с установени йерархично-властническиотношения.

Подробно е разгледана идеята за проследяване на връзката между съвременното право на петиции и неговия първообраз в Древността, доколкото „*... супликацията е от съществено значение за разбиране на неговото фундаментално значение и роля за развиване на системата от основни права и на писаното право въобще" (с.*12).

Направеният обзор е от особено значение, тъй като позволява да бъде разбрана същността на правото на жалби, предложения и петиции, както и техните съвременни проявления. Само отговорите на въпросите защо и как са възникнали жалбите, предложенията и петициите могат да бъдат правилен ориентир при анализа на правото на жалбите, предложенията и петиции като част от основните конституционни права днес.

Проследено е и развитието на правото на петиции от зараждането на конституционализма у нас. Акцент при прегледа на неговата уредба е поставен върху

функционалната зависимост на това основно право от политическия режим и политическия процес. Реалната възможност за пълноценното осъществяване както на правото на гражданите да се обръщат с искания към държавните органи, така и на всички основни права, независимо от прокламирането им, е белег за принципите на съответните политически и икономически системи.

Авторката много детайлно проследява това развитие, включвайки и правото на петиции в България, разглеждайки го последователно в Търновската конституция и в конституциите от 1947,1971и 1991 г. В тази част на труда авторката показва умение не просто да се преразказват определени исторически факти, но те да се интерпретират творчески и да се отнасят много умело към темата на дисертацияна.

Глава втора разглежда съдържанието и обхвата на правото на петиции. Изложени са аргументи за мястото на правото на петиции сред системата от основни права на гражданите. Разгледана е правната природа на правото на петиции като субективни, политическо и процесуално право. Направен е опит за съдържателно отграничаване на различните проявни форми на правото по чл. 45 от КРБ – жалбите, предложенията и петициите. Изведена е и принципната позиция относно необходимостта от въвеждане на индивидуалната конституционна жалба в българския правен мир.

В **Глава трета** са разгледани основните моменти от реализирането на правото на петиции у нас. Анализирани са въпросите за кръга от субекти на това основано право, както и неговите основни адресати. Изведени са положенията, засягащи компетентността на различните държавни органи, която имат във връзка с разглеждането на жалби, предложения и петиции, постъпили при тях като реализиране на конституционното право на гражданите по чл. 45 от КРБ. Проследено е развитието на законодателната уредба на правото на жалби, предложения и петиции.

Глава четвърта разглежда различните функции на правото на петиции, които допълнително аргументират основополагащото му значение сред системата от конституционно закрепени права на гражданите. Направеният анализ на функциите представя една своеобразно идеализирана картина на ефектите от упражняването на правото на петиции. Целта на избрания подход е да се даде поглед върху потенциала,

върху възможното въздействие от реализацията на конституционното право на гражданите да отправят жалби, предложения и петиции до държавните органи.

В **Глава пета** е направен сравнителен анализ на правото на петиции, като то е съпоставено към други основни права и свободи – правото на мнение, свободата на слово, правото на мирни събрания и манифестации, свободата на сдружаване. На свой ред, правото на петиции е разгледано и в съпоставка с уредените на законодателно ниво подписки и граждански инициативи като проявна форма на правото по чл. 45 от КРБ. Допълнително е разгледана ролята на петициите и индивидуалните жалби за защита на правата на човека и гражданите на международно ниво. Разгледани са механизмите за обръщение към международни органи – като Организацията на обединените нации. Специално внимание е обърнато на ролята на петициите за спазването и развитието на европейското законодателство.

Особено интересно в тези части на труда е разгледаното съотношение на правото на петиции към други основни права и правни институти. Според авторката „*...В правната теория правото на петиции се съпоставя и свързва с няколко други основни права – с правото на мнение, на мирни събрания и манифестации, със свободата на словото и свободата на сдружаване".(с.150)* „...Историческото развитие на правото на петиции го поставя в тясна връзка със свободата на словото и правото на мнение". Правилно авторката приема, че „*може лесно да се открие открием „органическа връзка между тези права, доколкото основните права са субстанциално свързани".* (с.151).

В **Глава шеста** е приложен правно-социологическият подход и различните методи на изследване, за да се анализират взаимовръзките и факторите, които оказват влияние върху потенциала на въздействие на правото на петиции. Проведено е емпирично социологическо изследване, което проследява опита и нагласите на определена целева група, студенти по право, спрямо различните форми на гражданска активност и конкретно спрямо жалбите, предложенията и петициите. Приведени са данни от други относими социологически проучвания, които проследяват степента на упражняване на правото на петиции. Направен е изводът, че никоя друга от формите на активност, посочени в проучванията, няма последователен ръст, още по-малко в такава степен, какъвто има подаването на петиции. Анализът на проведеното правно-

социологическо изследване заслужава много висока оценка, което е не само илюстрация на съчетанието между теория и емпирика, но има самостоятелно научно значение и може да послужи като основа за бъдещи разработки на авторката в тази все още неизследвана достатъчно проблематика.

В хода на изложението, като резултат от анализа на действащата правна уредба на правото на жалби, предложения и петиции по чл. 45 от КРБ и на практиката по прилагането му, са направени и обосновани и конкретни предложения de lege ferenda. Те имат различна степен на завършеност. Част от тях предлагат по-различни формулировки на съответните разпоредби, а други съдържат само идеи за възможни други разрешения. Аргументирано е представено предложението de lege ferenda, отнасящо се до създаването на ясни правила и устойчиви механизми за подаването и разглеждането на петициите като самостоятелна проявна форма на правото по чл. 45 от КРБ, както и самостоятелна уредба на възможността гражданите да отправят индивидуални жалби до Конституционния съд.

В заключението се прави обобщение на основните изводи от т изложението. Потвърждава се и аргументирано се обосновава тезата на дисертационния труд. Дисертационната теза е успешно доказана в резултат на проведеното емпирично изследване, а именно че

Набелязват се препоръки за изработване на действащи механизми, които да гарантират реализацията на политиката за опазване на околната среда.

4.Научна новост и приноси на дисертационния труд

Намирам представения дисертационен труд за изследване, съдържащо научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. На базата на цялостното изложение в дисертационния труд могат да се открояят следните основни приноси:

Дисертационният труд е посветен на задълбочен анализ на произхода на правото на петиции, неговото развитие и пряка обвързаност с възникването и развитието на писаното право, а впоследствие и с възникването на конституционализма. Иновативността му се състои в съчетаването на теория, нормативна уредба и прилагане на анализ с цел задълбочено представяне на предмета на изследването. Научен принос на изследването е самостоятелното проследяване на историческото развитие на съвременното право на петиции, включително в България преди и след приемането на Търновската конституция. Частта от дисертационния труд, която разглежда съдържанието и обхвата на правото на петиции, също има приносен момент. Приведени са аргументи за различните характеристики на правото на петиции, които определят неговата разнообразна правна природа. Направен е опит за понятийно разграничаване на ранообразните проявни форми на правото по чл. 45 от КРБ, като същевременно е съпоставено и с някои от формите на отправяне на искания към държавните органи, уредени на законодателно ниво. По отношение на адресатите на правото на петиции принос е направен при откроряване на особеното положение на ресорната парламентарна комисия, като са приведени и аргументи за това особено нейно качество в системата при реализиране правото на петиции.

Съществен приносен момент има частта, която изследва функциите на правото на петиции. Именно те завършват отговора на въпроса защо е необходимо правото на петиции като основно право на гражданите, след първоначалното проследяване на неговия произход. Приносен момент на дисертационният труд е конкретното изследване на правото на петиции съотнесено към формирането на Европейския съюз и мястото му в системата от права, признати от Съюза. Със същата стойност е и частта, която изследва правото на индивидуалния гражданин да се обръща с жалби и искания към наднационални организации като ООН.

Правно-социологическата част има самостоятелно значение за изясняване на причините, от които зависи реализирането на потенциала на правото на петиции и факторите, от които се предопределя неговата ефективност.

В заключението на дисертационния труд са направени ценни обобщения и конкретни преложения de lege ferenda. Както направените изводи, така и формулираните предложения de lege ferenda имт приносен характер.

5. Критични бележки

Авторката представя богат набор от използвана литература по темата. Не се откриват данни за плагиатство. Коректно са цитирани и източниците от електронни издания. Авторката има необходимия брой публикации по темата.

1.Като критична бележка бих посочила, че в самото начало на дисертационния труд би следвало да се посочат времевите ограничения на изследването и да се изведе ясна и категорична изследователска теза.

2.На някои места в текста забелязах повторения, което нарушава иначе доброто построяване на изразите, както и на използваната литература.

Тези бележки не намаляват стойността на представения труд.

Заключение:

Дисертационният труд отговаря напълно на изискванията на ЗРАСРБ, на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагането на Закона за развитието на академичния състав в Република България и на специфичните изисквания на Правилника на Института за държавата и правото при Българската академия на науките. С пълна убеденост ще гласувам „за" присъждане на образователната и научна степен „доктор" по професионално направление на **Анна Димова Адамова** и призовавам уважаемите членове на Научното жури да гласуват по същия начин.

София,

22.03.2024

Проф.Ст-Наумова